

Turčan, Vladimír

Slovanský predkresťanský kultový objekt v Moste pri Bratislavě

In: *Konference Pohansko 1999 : 40 let od zahájení výzkumu slovanského hradiska Břeclav-Pohansko : Břeclav-Pohansko 3.-4.VI.1999*. Měřínský, Zdeněk (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001, pp. 151-158

ISBN 80-210-2547-6

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133138>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

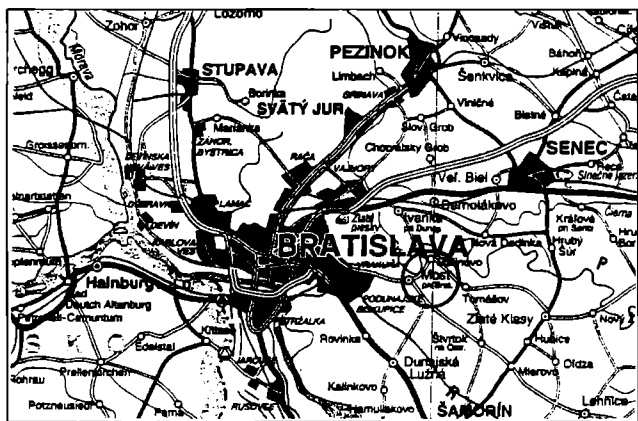
SLOVANSKÝ PREDKREŠŤANSKÝ KULTOVÝ OBJEKT V MOSTE PRI BRATISLAVE

V rámci terénnych aktivít na Žitnom ostrove preskúmalo Archeologické múzeum SNM východne od obce Most pri Bratislave (okr. Senec), pol. „Pod pšenom“, sídliskové objekty datované do 8.–9. stor. (obr. 1). Počas troch sezón bolo na ploche cca 660 m² odkrytých 17 objektov, väčšinou lavórovitých jám nepravidelného kruhového alebo oválneho pôdorysu (obr. 2). Pre uvedené obdobie ide dosiaľ o najväčší známy sídliskový celok zo Žitného ostrova. Lokalita nebola odkrytá kompletne, pričom z terénnej situácie nie je možné ani približne vymedziť jej okraje. Z okolia Mostu pri Bratislave poznáme dosiaľ len niekoľko ojedinelých nálezov (PRAMENE 1989, 41 ad.), nepostačujúcich k vytvoreniu predstavy o pôvodnej sídelnej štruktúre regiónu. Výsledok rekonštrukcie pôvodných prírodných pomerov (MICHALKO A KOL. 1986, mapa Dunajská Streda) však umožňuje vysloviť predpoklad, že západná časť Žitného ostrova nebola vzhľadom na potenciál hospodárskeho zázemia príliš vhodná k budovaniu trvalých osád. Región mal predpoklady byť využívaný predovšetkým k eksploatacii živej prírody (TURČAN 1991, 25–29).

Spomedzi preskúmaných objektov sa tvarom i veľkosťou vymykal obj. 14, zaberajúci zhruba strednú časť preskúmanej plochy (obr. 3). Objekt mal tvar kruhového segmentu, vytvoreného žlabom dlhým vyše 27 m, s max. šírkou 280 cm, otvoreným smerom na východ. V centrálnej časti siahal 50 cm do podlažia, na zúžených okrajoch 20–30 cm. Šikmé steny prechádzali na južnej polovici v ploché dno, na severnej v lavórovité. Stredná časť objektu bola obojstranne rozšírená výklenkami a lalokovitými útvarmi rôznej šírky a hĺbky, takže na viacerých miestach vznikol stupňovitý profil. Konce objektu boli zničené novodobou ryhou pre potrubie. Na oboch protiľahlých stranách ryhy sa však nachádzali oblúkovité zahĺbenia, zodpovedajúce hĺbkou i šírkou objektu 14. Viac ako pravdepodobne ide teda o jeho uzávery.

Po obvode objektu sa nachádzali nepravidelne rozmiestnené kolové jamy, vyhlbené buď pri vnútornej alebo vonkajšej stene. V južnej časti to boli dve dvojice kolových jám, v severnej 6 kolových jám rozmiestnených tak, že 4 tvorili obdĺžnik cca 140 x 400 cm, ďalšie dve stáli symetricky po okrajoch tohoto obdĺžnika vo vzdialenosti 80 resp. 120 cm pri stene vonkajšieho oblúka.

V obdĺžniku vytvorenom kolovými jamami sa pri západnej stene nachádzalo ohnisko kruhového pôdorysu o priemere 80 cm s okrajom prepáleným do červena, zapustené 15–20 cm do podlažia, vyplnené popolovitou zeminou s uhlíkmi, z ktorých sa podarilo určiť zvyšky duba (za analýzu ďakujem E. Krippelovi). Žiar ohňa sfarbil do čiernej aj stenu nad ohniskom. Tesne pri ohnisku sa našiel rozpadnutý a čiastočne strávený roh tura (za určenie ďakujem A. Šefčákovej). Ďalšie do čiernej prepálené amorfné plochy boli zistené severne od ohniska, z toho dve pri západnej stene a jedna pri východnej. Smerom na sever sa na dne žlabu objavovalo viacero lokálnych sivých vrstvičiek nepravidelného kruhového či oválneho tvaru

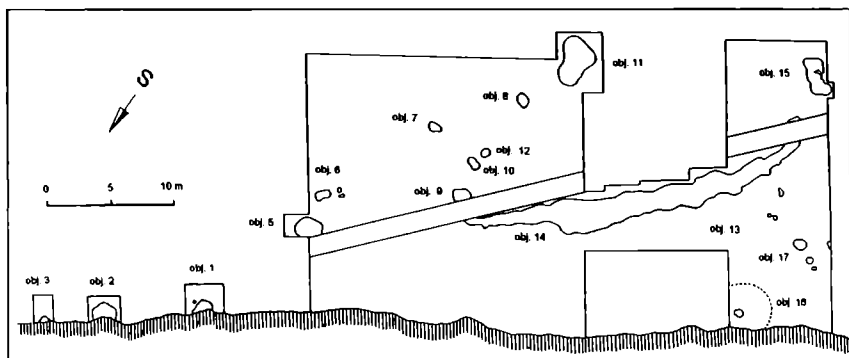

Obr. 1. Most pri Bratislave.
Poloha lokality.

priemeru 10–30 cm, hrubých 1–3 cm. Jedná sa zrejme o pozostatky malých, krátkodobých ohnísk. Zásyp objektu obsahoval črepy keramiky a zvieracie kosti.

Najbližšie ležiacu analógiu k objektu 14 v Moste pri Bratislave možno nájsť v Uherskom Hradišti-Sadoch, pol. „Horní Kotvice“ na dominantnom mieste pohrebiska. Objekt pozostával z 940 cm dlhého oblúkového zahĺbenia, širokého cca 150 cm, v severnej časti s lalokovým výbežkom a symetricky umiestnenými štyrmi kolovými jamkami. Uprostred objektu sa nachádzali oválne jamy, vyplnené popolovitou hlinou s veľkým množstvom uhlíkov. V strede medzi nimi bola umiestnená kolová jama. Jediný osteologický nález predstavuje čelná kosť tura. Objekt je interpretovaný ako základ stavby určenej k pohrebným obradom a datovaný na koniec 8. stor., resp. do pol. 9. stor. (MAREŠOVÁ 1983, 5–6). Kultový objekt prstencovitého pôdorysu s priemerom okolo 15 m s veľkou kolovou jamou v severnej časti sa nachádzal aj pri západnej bráne do kniežacieho hradu v Mikulčiciach. V priekope boli zistené stopy ohňov. Pozoruhodná je už samotná poloha objektu (KLANICA 1997, 103–104, obr. 16). Iný, oveľa rozľahlejší útvar, ktorý treba v tejto súvislosti spomenúť, preskúmal M. Šolle v Starej Kouřimi. Predstavovala ho okolo 130 m dlhá a 4 m široká priekopa, hlboká až 2 m, oddeľujúca malé jazierko a pohrebisko od sídelného areálu. Medzi jazierkom a priekopou boli zistené jamy so stopami ohňa. Celý priestor autor považuje za kultový (ŠOLLE 1966, 136–174). Ten istý bádateľ preskúmal v Hradsku u Mšena žlabovito zahĺbený prstenec dlhý 270 cm s max. šírkou 100 cm, hlboký 50–60 cm. Na severozápadnej a južnej strane bol doplnený skupinou kolových jám. Vnútorňý priestor, vytvorený zaoblením žlabu, bol na rozdiel od vyššie spomínaných objektov uzatvorený štvorcovou jamou, takže v strede vznikol prázdny priestor. Komplex je datovaný na prelom 8/9. stor. Podľa M. Šolleho o jeho kultovom charaktere svedčí nielen tvar, ale i voľné miesto uprostred, kde mal stáť idol slnečného božstva (ŠOLLE 1977, 359; 1998, 66–68).

Pri pokuse o rekonštrukciu nadzemných častí týchto svätýň sa možno oprieť o viaceré pôdorysné detaily. Kolové jamy, zistené u všetkých spomenutých objektov, v Moste pri Bratislave lemovali vonkajšiu alebo vnútornú stenu okraja. Tento fakt navodzuje otázku, či nepatrili k základom ohrady. Proti takejto možnosti ale hovorí skutočnosť, že jamy nie sú rozmiestnené v pravidelných vzdialenostiach, ale tvoria párové zoskupenia. Štyri jamy v južnej časti objektu (dve na okraji vnútorného oblúku, dve stredové na okraji vonkajšieho) tvoria hrany obdĺžnika, naznačujúceho, že tu pôvodne stál ľahší drevený prístrešok, chrániaci ohnisko. Hoci pre okrajové kolové jamy pri západnej stene, podobne ako pre dvojice v severnej časti svätyně, by bolo možné hľadať zmysel v Nestorovej správe, podľa ktorej

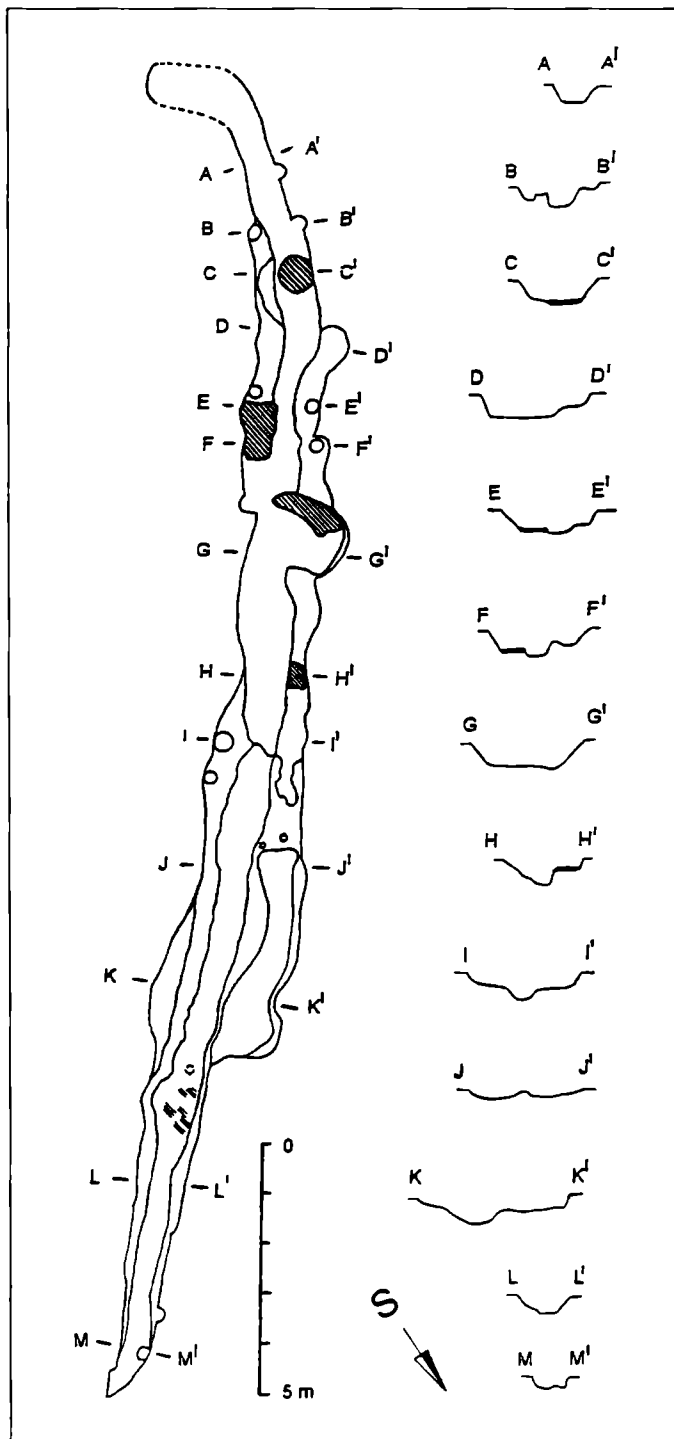
Obr. 2. Most pri Bratislave. Plán sídliska.

Slovania zvykli klásť na stĺpy urny so spálenými pozostatkami mŕtvych (EISNER 1966, 351; LUTOVSKÝ 1996, 118–119), je vzhľadom na datovanie stredoeurópskych svätýň do doby ukladania nespálených tiel do hrobov takáto interpretácia dosť nepravdepodobná. Vzhľadom na celkový kontext objektov bude reálnejšia alternatíva, že totiž išlo o jamy, do ktorých boli pôvodne vsadené drevené idoly slovanských bohov, príp. totemy. Tento zvyk je doložený v prostredí východných i severozápadných Slovanov (IZJUMOVA 1961, 257; HERRMANN 1985, 306–309). M. Šolle uvažuje v prípade Hradska u Mšena, ako už bolo uvedené, o slnečnom božstve (ŠOLLE 1977, 359). Pri pokuse zovšeobecniť takúto interpretáciu narážame však na problém nerovnej orientácie jednotlivých sakrálnych objektov. Zatiaľčo Stará Kouřim a Most pri Bratislave boli oblúkmi otvorené na východ, u Uherského Hradišťa je to severozápad a svätýňa v Hradsku je natočená na juh. Popri dráhach nebeských telies (východ slnka) mohli preto v orientácii svätýň zohrať úlohu aj terénne dominanty, antropogénne faktory a pod., hoci prioritnú úlohu zrejme zohralo jej zasvätenie.

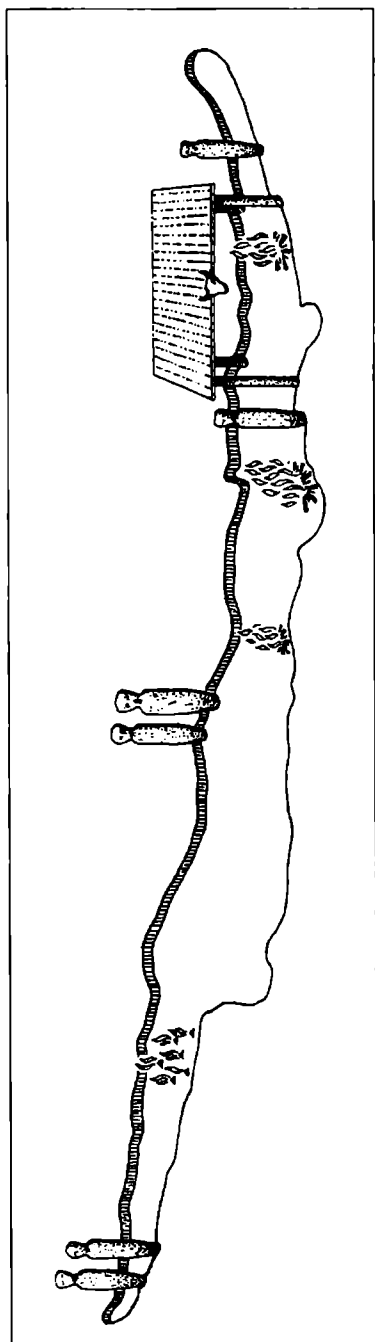
K určeniu funkcie objektu prispievajú aj ohniská, svedčiace o dlhodobom horení, správaním stopami menších, krátkodobých ohňov. Podobné pozorovania uvádzajú ruskí archeológovia z výskumov východoslovanských predkresťanských svätýň. Ohne spájajú s kultom boha Peruna, pričom ako palivo je doložený predovšetkým dub (SEDOV 1953, 101). Ako je uvedené vyššie, dubové drevo bolo určené aj z uhlíkov, získaných z najväčšieho ohniska objektu 14 v Moste pri Bratislave. V blízkosti toho istého ohniska ležala časť lebky tu-ra, podobne ako v Uherskom Hradišti (MAREŠOVÁ 1983, 6). Jej kultový kontext dokladá nález z prostredia Pobaltských Slovanov v Gross Raden, kde sa predpokladá jej umiestnenie nad vchodom do predkresťanskej svätyně vo funkcii totemového zvierata (SCHULDT 1976, 51). V stredoeurópskych svätyniach sa ako možná lokalizácia totemu ponúka napr. stred čelnej hrany spomenutej striešky, resp. na niektorý zo stĺpov, po ktorých ostali kolové jamy (pokus o rekonštrukciu svätyně v Moste pri Bratislave; viď obr. 4).

Pôdorysné dispozície žlabových zahĺbených objektov naznačujú, že obрядy sa tu odohrávali pod holým nebom. Láhka stavebná konštrukcia, o ktorej je možné uvažovať na základe rozmiestnenia niektorých kolových jám, by vzhľadom na malú plochu neumožnila prichýliť účastníkov bohoslužieb (konkrétne v Moste pri Bratislave to bolo cca 5,8 m², v Uherskom Hradišti cca 2,9 m², ale slúžila skôr na ochranu posvätného ohňa pred dažďom, ktorý síce nemusel horieť permanentne, ale ako predpokladá V. Sedov, dlhodobo a bez ohľadu na počasie v termínoch náboženských sviatkov (SEDOV 1953, 101).

Konštatovanie, že predkresťanské svätyně nebývajú štandardnou súčasťou slovanských

Obř. 3. Most pri Bratislave.
Obj. ř. 14.

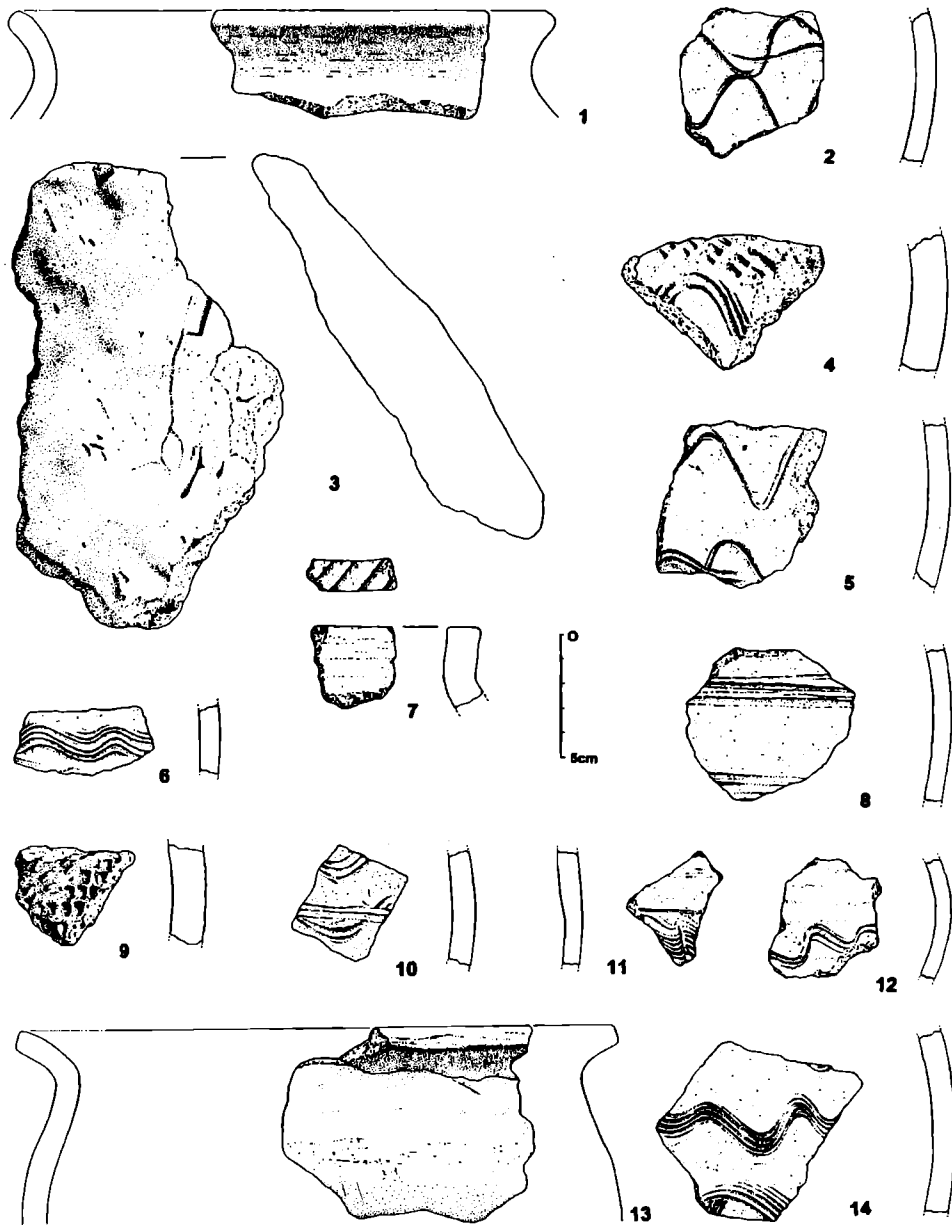

Obr. 4. Most pri Bratislave. Pokus o rekonštrukciu svätyne.

sídlisk, napovedá, že ich budovanie a využívanie možno spájať s väčšími komunitami, než len s obyvateľmi jednej osady, podľa V. Sedova s kmeňmi. To podľa zmieného autora vysvetľuje i špecifické polohy v krajinných štruktúrach, zisťované u svätýň východných Slovanov (SEDOV 1982, 262). Podobne H. Łowmiański došiel na základe analýzy písomných prameňov k záveru, že predkresťanské svätyne slúžili ako kultové centrá celým kmeňom (ŁOWMIANSKI 1979, 230). Pokiaľ by sme nález v Moste pri Bratislave takisto interpretovali ako regionálne kultové stredisko, stojíme pred problémom vymedzenia jeho hraníc. Stav archeologického poznania východnej časti Bratislavskej brány s príslušnou časťou Žitného ostrova však nevytvára zatiaľ dostatočnú bázu k pokusu vyčleniť takéto teritórium. Napr. vzhľadom na časť črepového materiálu s analógiami na juhu (obr. 5) nemožno vylúčiť ani zadunajské prostredie (SIMONOVA 1997, ris. 6).

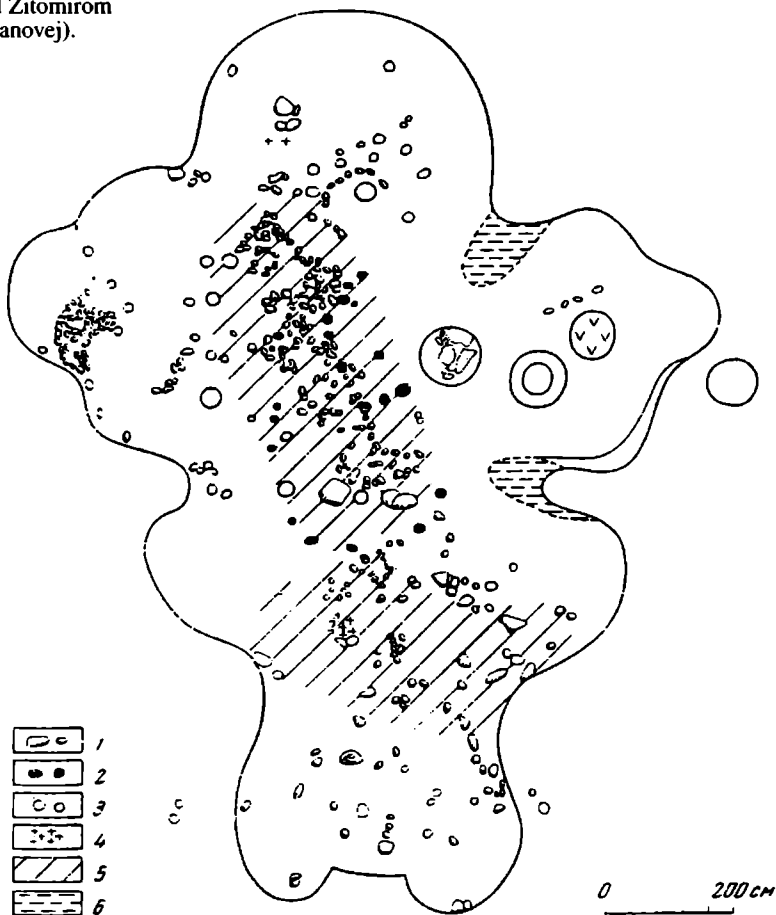
Hoci kultové objekty tvaru kruhovej výseče sú dosiaľ známe len z prostredia stredo európskych Slovanov, neznamená to, že v tomto regióne treba automaticky hľadať aj ich pôvod. Možnosť vývoja sledovaného pôdorysu z kruhových tvarov východných Slovanov naznačuje svätyňa, preskúmaná I. P. Rusanovou na brehu rieky Gnifopiat pod Žitomrom (obr. 6). Pôdorysne išlo o amorfný predĺžený tvar s náznakom zaoblenia. Stredná časť objektu bola zaplnená popolom, v ktorom sa našli kosti pravdepodobne býka. Pri južnom vchode autorka predpokladá striešku, ostatná časť zrejme prekrytá nebola. Jednotlivo stojace kolové jamy sú podľa I. P. Rusanovej, opierajúcej sa o svedectvo Ibn Fadláha, pozostatky po stĺpoch, ktoré boli v horných častiach tvarované do podoby božstiev (RUSANOVA 1966, 233–236).

Ruskí Slovania však stavali predovšetkým kultové stavby centrálneho pôdorysu (SEDOV 1982, 261–264), koreniace v predslovanskom etnickom substráte (TREŤJAKOV 1964, 33–34). Naproti tomu Pobaltskí Slovania budovali kryté drevené halové svätyne, architektonicky odlišné od ruských i stredo európskych. Ich predlohy hľadajú nemeckí bádatelia u Keltov (HERRMANN 1978, 26). Slovanské kultové stavby z obdobia pred prijatím kresťanstva možno teda rozdeliť do troch skupín. Východoslovanská skupina s centrálnymi pôdorysnými dispozíciami slúžiacimi k obradom pod holým nebom, je pravdepodobne najstaršia. V nej zrejme korení skupina stredo európskej

Obr. 5. Most pri Bratislave. Výber črepy z obj. č. 14.

Obr. 6. Pôdorys svätyne
v Gniľopiat pod Žitomirom
(podľa I. P. Rusanovej).

ských sakrálnych stavieb, po ktorých ostali charakteristické žľaby v tvare segmentu kruhu. Obrady tu takisto prebiehali v otvorenom priestore. Tretí typ svätýň predstavujú kryté drevené stavby obdĺžnikového pôdorysu, budované pobaltskými Slovanmi.

Záverečná etapa staroslovanského náboženstva v strednej Európe je doložená svätyňou centrálneho pôdorysu v Břeclavi - Pohansku, postavenou na prelome 9/10. stor. tesne vedľa zničeného kresťanského kostola (DOSTÁL 1968, 3–25; 1975, 104). Pokiaľ jej vybudovanie bolo dielom pôvodného obyvateľstva, svedčilo by nielen o prežívaní pôvodných ideí počas christianizácie Veľkej Moravy, ale aj o tom, že stredoeurópski Slovania budovali popri pozdĺžnych aj kruhové sakrálné objekty. Břeclav-Pohansko by v tomto prípade predstavovalo teda ich zánikovú fázu. Vzhľadom na etnické posuny, súvisiace s pádom Veľkomoravskej ríše a príchodom staromaďarských kmeňov, môže ísť aj o doklad po malej komunite Slovanov, ktorá sa na sledované územie dostala z oblasti s centrálnymi predkresťanskými svätyňami, v kresťanskom prostredí však už bez možnosti ďalšej samostatnej existencie.

LITERATÚRA

- DOSTÁL, B. 1968: Slovanské kultovní místo na Pohansku u Břeclavi? (K interpretaci kúlového objektu č. 39), VVM XX, 3–25.
- 1975: Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec, Spisy FF č. 208. Brno.
- HERRMANN, J. 1973: Od Hradčian po Vinetu. Martin.
- 1978: Zu den Kulturgeschichtlichen Wurzeln und zur historischen Rolle nordwestslawischer Tempel des frühen Mittelalters, SIA XXVI, 19–28.
- 1985: Die Slawen in Deutschland. Berlin.
- IZJUMOVA, S. A.: 1961: Kurgany u der. Triznovo, SA IV, 252–258.
- KLANICA, Z. 1997: Křestanství a pohanství staré Moravy, In: Svätopluk 894–1994, 93–137. Nitra.
- ŁOWMIANSKI, H. 1979: Religia Słowian i jej upadek. Warszawa 1979.
- LUTOVSKÝ, M. 1996: Hroby předků. Praha. 1996.
- MAREŠOVÁ, K. 1983: Uherské Hradiště-Sady. Staroslovanské pohřebiště na Horních Kotvicích. Brno.
- MICHALCO, J. a kol. 1986: Geobotanická mapa ČSSR. Slovenská socialistická republika. Bratislava.
- PRAMENE 1989: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia I/1. Nitra.
- RUSANOVA, I. P. 1966: Jazyčeskoe sviatilišče na r. Gniliopiat pod Žitomirom. In: Kultura drevnej Rusi, 233–237. Moskva.
- SEDOV, V. V. 1953: Drevnerusskoe jazyčeskoe sviatilišče v Peryni, KSIIMK L, 92–103.
- 1982: Vostočnye slavjane v VI–XIII. vv. Moskva.
- SCHULDT, E. 1976: Der altslawische Tempel von Groß Raden. Schwerin.
- SIMONOVA, E. 1997: Materialnaja kultura slavjanskogo naselenija Severo-Vostočnoj Vengrii VII–XI. vv. In: Central Europe in 8th–10th Centuries, 81–91. Bratislava.
- ŠOLLE, M. 1966: Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha.
- 1977: Hradsko u Mšena, PA LXVIII, 323–393.
- 1998: Hradsko na Kokořinsku – Canburg franckých análů. Praha.
- TREŤJAKOV, P. N. 1964: K voprosu o blatach i slavianach, Slavia antiqua XI, 1–35.
- TURČAN, V. 1991: Prírodné podmienky osídlenia Žitného ostrova vočasnej dobe dejinnej, ŠZ 23, 25–29.

Das slawische vorchristliche Kultobjekt in Most bei Bratislava/Preßburg

In Most bei Bratislava (Bezirk Senec) wurde in der in das 8.–9. Jh. datierten Ansiedlung ein bogenförmiges Rinnenobjekt untersucht. Dieses Objekt war 27 m lang mit einer maximalen Breite von 280 cm; es reichte 50 cm in den Boden, mit Pfostenlöchern am Rande und mit Spuren von Feuerstellen und kurzfristig bestehenden Feuern. Die größte Feuerstelle, aus der Eichenkohle identifiziert wurde, war wahrscheinlich mit einem Dach geschützt gewesen. An der Feuerstelle wurde ein teilweise erhaltenes Stierhorn gefunden. Objekte von ähnlicher Form, wie wir sie aus Uherské Hradiště-Sady, Stará Kouřim und Hradsko bei Mšeno kennen, werden als sakrale slawische vorchristliche Bauten interpretiert, die bisher nur in Mitteleuropa vorkamen. Deren Ursprung kann man jedoch im Osten suchen. Darauf weist die Grundrißdisposition des Heiligtums am Ufer des Flusses Gniliopiat unter Žitomir hin. Die um die Wende des 9./10. Jahrhunderts errichtete Kultstätte mit Zentralgrundriß in Břeclav-Pohansko, die die Schlußphase der ursprünglichen slawischen Religion darstellt, kann entweder als Beweis für das Anhalten dieses Grundrißtypus der Kirchenbauten auch in einem späteren Zeitabschnitt, oder als Zeugnis einer kleineren Kommunität der Slawen, die in diesen Raum in der Zeit der ethnischen Wanderungen nach dem Verfall Großmährens aus dem Gebiet mit zentralen vorchristlichen Heiligtümern zugezogen waren, angesehen werden.

Abbildungen

Abb. 1. Most pri Bratislave. Lage der Lokalität.

Abb. 2. Most pri Bratislave. Plan der Ansiedlung.

Abb. 3. Most pri Bratislave. Objekt 14.

Abb. 4. Most pri Bratislave. Versuch einer Rekonstruktion der Kultstätte.

Abb. 5. Most pri Bratislave. Scherbenauswahl aus dem Objekt 14.

Abb. 6. Grundriß des Heiligtums in Gniliopiat unter Žitomir (nach I. P. Rusanova).